

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В ПОЛІТИЦІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ УРЯДІВ У 1917–1920 РР.

Розглядаються особливості та пріоритетні напрями політики українських урядів 1917–1920 рр. у питанні національної культури.

Ключові слова: українська культура, Національно-демократична революція, Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія, радянська влада.

Рассматриваются особенности и приоритетные направления политики украинских правительств 1917–1920 гг. в вопросе национальной культуры.

Ключевые слова: украинская культура, Национально-демократическая революция, Центральная Рада, Гетьманат П. Скоропадского, Директория, советская власть.

The article discusses the features and policy priorities Ukrainian governments in the years 1917–1920 on the issue of national culture.

Key words: Ukrainian culture, the National Democratic Revolution, the Central Rada, the Hetmanate Skoropadskiy, Directory, the Soviet government.

Роки Національно-демократичної революції стали визначним етапом у новітній історії України. Саме в цей період на тлі революційних подій та постійної зміни політичних режимів поступово відбувається становлення всіх сфер життя українського народу. Прихід до влади різних революційних урядів помітно вплинув на культурну сферу України. Формування моральних цінностей та світогляду українського народу на той час значною мірою залежало від ідеологічної політики правлячих режимів.

Зважаючи на розвиток української культури 1917–1920 рр., справжнє новаторство, пошуки та знахідки, доцільно з'ясувати вплив революційних урядів на формування моральних цінностей, а також світоглядних принципів національної культури українського народу. При цьому, актуальність досліджуваного питання визначають такі чинники:

- зацікавленість періодом 1917–1920 рр. в історії України науковців і громадськості;
- суперечливість і неоднозначність поглядів учених на події Національно-демократичної революції 1917–1920 рр.;
- необхідність дослідження політичного підґрунтя української культури періоду революції.

Мета статті — визначити основні напрями української культури, що були пріоритетними для революційних урядів у здійсненні їх політичної діяльності, а також виявленні причин акцентування саме на цих напрямках.

Культура, згідно з «Коротким енциклопедичним словником з культури», — сукупність матеріальних і духовних надбань, комплекс характерних інтелектуальних та емоційних ознак суспільства, що містить не лише різні мистецтва, але й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань. Акцентується на таких елементах культури, як мораль та система цінностей, уклад життя та світогляд [7, с. 124].

Отже, всі політичні режими, які приходили до влади на українських землях, не оминали увагою питання української культури. При цьому кожний уряд мав меті свої цілі та використовував культуру для своїх інтересів.

Так, опинившись при владі, Українська Центральна Рада задекларувала курс на досягнення національно-територіальної автономії. При цьому передбачалася активна діяльність щодо відродження української мови, а також українізації існуючих освітніх закладів та відкриття нових. Ставилися питання відкриття культурно-просвітніх та мистецьких закладів, об'єднань, бібліотек, видання художньої та навчальної літератури, розвиток науки, мистецтва тощо. Навколо цих ініціатив об'єдналась значна частина української творчої еліти, меценатів та всіх небайдужих [2, с. 8].

Центральна Рада чітко окреслила основні правові напрями в галузі культури у Відозві до українського народу від 22 березня 1917 р. [4] та Резолюції Українського національного конгресу (квітень 1917 р.) [12]. У цих історичних документах невідкладними завданнями ставилося відродження української мови і школи, створення національних загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, збільшення кількості українських періодичних видань, культурно-освітніх установ.

Уже в перші місяці свого існування Центральна Рада заклала основи нової національної школи. Так, 6 квітня 1917р. в Києві відбувся I Всеукраїнський учительський з'їзд, на який з'їхалися близько 500 делегатів з усіх губерній України. Його основні питання — українізація середньої та вищої школи, підготовка україномовних педагогічних кадрів, створення при Київському університеті і на курсах при шкільних округах кафедр українознавства та української мови [11, с. 137].

Процес українізації культури під керівництвом Центральної Ради не оминув ініціатив театральної еліти, яка вже 12 березня 1917 р. в театрі М. Садовського провела перші театральні збори. За їх результатами розпочалася робота з відкриття першого Українського національного театру. 24 квітня при Центральній Раді на основі товариства «Український національний театр» створено однойменний комітет на чолі з В. Винниченком. 3 липня комітет працював при відділі мистецтв секретаріату народної освіти. 25 квітня 1917 р. на його

установчих зборах прийняли рішення про те, щоб створений національний театр був державним театром при уряді Центральної Ради [2, с. 11].

У 1918 р. зі встановленням влади Гетьмана П. Скоропадського продовжився процес національно-культурного відродження України. Змінювалися традиційні погляди на мистецтво, літературу, музику, зумовивши інтенсивне зростання нових явищ у художньому житті, пов'язаних з інтеграцією української культури в загальноєвропейський контекст з його потужним розвитком модерних стилів і напрямів.

Уже за часів Української Народної Республіки позначився диференційований підхід до різних напрямів культурного життя. 21 травня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон про утворення Головного управління мистецтва і національної культури та перейменування Міністерства народної освіти в Міністерство народної освіти та мистецтва. Управління увійшло до структури міністерства, а його керівник одержав права заступника міністра. На цю посаду запрошено відомого українського історика і культурного діяча П. Дорошенка [11, с. 198].

Головними здобутками державної інституції з керівництва культурно-мистецьким процесом стало створення деяких державних установ — Національного музею на базі Київського художньо-промислового і наукового музею; Національного архіву й Археографічної комісії на основі попередніх напрацювань Київської комісії давніх актів; Національної бібліотеки, Національної опери і Державного драматичного театру.

2 серпня 1918 р. Рада Міністрів затвердила закон «Про утворення фонду Національної бібліотеки Української Держави», згідно з яким у новоствореній бібліотеці засновувався «найповнішим чином розроблений відділ «Україніса»». Планувалося, що бібліотека стане книгозбірнею, де «мають бути зібрані всі пам'ятки духового життя українського народу і України (рукописні і друкарські)..., книги, часописи, газети, гравюри, листівки, ноти, літографії і інші твори друкарень, літографій і металографій, видані на Україні та за кордоном» [9].

Значна державна підтримка надавалася театральним і музичним установам. Зокрема, 23 серпня урядом прийнята постанова «Про заснування в м. Київ Державного драматичного театру», який, як зазначає Д. Дорошенко, зацікавив П. Скоропадського, котрий посприяв, щоб театральний колектив одержав відповідне приміщення.

За державної підтримки 30 серпня в Києві засновано Державну драматичну школу, що мала готувати режисерів та акторів; Кобзарську школу, Український національний хор під керівництвом О. Кошиця. 15 листопада виник один із перших державних музичних

колективів — Державний симфонічний оркестр ім. М. Лисенка [2, с. 12].

Характеризуючи літературно-мистецьке життя України в добу П. Скоропадського, слід зазначити, що він був органічно пов'язаний з попереднім 1917 р., коли розпочався процес духовного оновлення України. Зростання національної свідомості, широка мережа громадських культурно-освітніх установ, творчих організацій забезпечили подальший розвиток української культури, який підтримувався державним фінансуванням. Діяльність відділів Міністерства народної освіти і мистецтва, які опікувалися розвитком українського мистецтва, літератури, театру, кінематографа, книговидання, сприяла зміцненню та поглибленню перетворень у всіх сферах духовного життя України і заклала міцний фундамент для подальшого піднесення української культури [9].

За часів Директорії УНР національні лідери також опікувались культурним розвитком України. Зокрема, голова Директорії Володимир Винниченко, відомий письменник і драматург, доклав немало зусиль до налагодження культурного життя, зокрема театального мистецтва.

Сприятливим фактором розвитку культури були значні практичні напрацювання попередньої влади в культурній сфері. Водночас існували й негативні фактори, що перешкоджали культурному розвитку. Нестабільність, невизначеність курсу нової влади ставили під сумнів подальший розвиток різних напрямів національного мистецтва, які фактично відродилися за часів Центральної Ради.

За Гетьманату українське театральне мистецтво досягло доволі високого рівня розвитку. На час приходу Директорії до влади в Києві функціонували чотири професійні театри українського спрямування: Другий міський театр, Державний народний театр, Державний драматичний театр та «Молодий театр» [3, с. 128].

Визнаючи велику естетичну і виховну роль театру в суспільному житті, Директорія заохочувала не лише професійні, а й аматорські театри, що мали донести до широкої аудиторії здобутки сценічного мистецтва. Для цього створювалися мандрівні театри, на які покладалося особливе завдання — виховання в мас не лише естетичного смаку і любові до мистецтва, а й національної свідомості та почуття громадянського обов'язку. У ситуації низького життєвого рівня та відсутності розгалуженої інформаційної мережі, а також часткової неграмотності населення мандрівний театр був не лише єдиною культурною розвагою, а й своєрідною школою патріотизму, яка формувала в політично нерозвиненого селянства почуття належності до української нації, стимулювала громадську активність [10, с. 423].

Театральні постановки часто мали політичний підтекст, були спрямованими на сучасність. Це до певної міри знижувало художню

цінність вистав, стиль яких подекуди зводився до грубого реалізму, але саме такі вистави були найзатребуванішими в той період, саме їхня гострота й актуальність збирали численні аудиторії. Отже, український театр періоду Директорії був значно політизований, підпорядковувався існуючому режимові.

Як і театральне, продовжувало розвиватися музичне та хорове мистецтво. Уряд уважно стежив за всіма культурними подіями, допомагаючи в аматорських ініціативах молодим мистецьким колективам.

Найвизначнішою подією музичного життя часів Директорії безперечно було створення Української республіканської хорової капели. 24 січня 1919 р. Директорія ухвалила закон про утворення Української республіканської капели [3, с. 131], згідно з яким головним диригентом призначався О. Кошиць. Перед капелою було поставлено завдання державного масштабу — популяризувати українське національне мистецтво на високому професійному рівні як в Україні, так і за кордоном.

Свою діяльність капела розпочала концертами по містах України, згодом вирушила у велике турне по Європі. 1919 р. були дані концерти у Франції, Чехословаччині, Великій Британії, Швейцарії, Бельгії, Голландії, Англії, Німеччині, Польщі, Іспанії. Виступи капели супроводжувалися незмінним успіхом [3, с. 134]. У результаті гастролей по Європі українське музичне мистецтво вперше продемонструвало себе світові, здобувши популярність у європейських країнах.

Причина такого розвитку подій, очевидно, полягала в тому, що за Директорії найперше розвивалися ті галузі мистецтва, які мали просвітницько-пропагандистське значення. Театр, музика широко використовувалися для виховання в населення національної свідомості та підтримки революційного духу. Саме тому відбувалася переорієнтація на видовищність і посилювалася національна й політична складові в театральній-музичній сфері. Репертуар театрів стає майже суто українським. Завдання мандрівних театрів та музичних колективів: пропагувати національну ідею по всій території України, особливо в місцях, віддалених від культурних центрів. У буремній політичній ситуації факти й гасла були вагомішими, ніж естетичні критерії [2, с. 16].

Так само пропагування ідей здійснювала комуністична партія, якій у перші роки правління все ще помітно бракувало підтримки неросійських народів, тому партія почала шукати засоби досягнення визнання та підтримки серед них.

На XII з'їзді партії її керівництво започаткувало політику «коренізації», яка була покликана зосередити зусилля на тому, щоб долучити до партії та державного апарату представників неросійських народів, аби радянські службовці вивчали місцеві мови і говорити

ними, нарешті, щоб держава сприяла культурному й соціальному розвитку різних народів. Український варіант цієї політики дістав назву українізації [7, с. 11].

Водночас значного поширення серед населення України набуває політосвітня й агітаційно-масова робота в таких культурно-освітніх організаціях, як клуби. У процесі створення сотень нових осередків культури по містах і селах України важливу роль відігравали й більшовики. Використовуючи зростаючу творчу ініціативу трудящих мас, вони відкривали клуби, читальні, бібліотеки, а також кіоски для продажу літератури та газет при багатьох своїх партійних організаціях [1, с. 117].

З приходом до влади більшовиків розпочався етап фактично безконтрольного ставлення до культурної спадщини країни. Утілення принципу «грабуй награбоване» призвело до нищення монументальних пам'яток та відвертого розкрадання національної культурної спадщини. У перші роки радянської влади можна визначити два основні напрями у втраті пам'яток культури: по-перше, вивіз емігрантами предметів старовини за кордон; по-друге, нищення пам'яток революційно налаштованими масами. Певну підтримку за другим напрямом здійснювала й офіційна влада радянської країни. Так, 14 квітня 1917 р. вийшов декрет Ради Народних Комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РНК РРФСР) «Про знесення пам'ятників, споруджених на честь царів та їх слуг і вироблення проектів пам'ятників Російської соціалістичної революції». Відповідно до цього декрету, до 1 травня необхідно було знести пам'ятники, т. зв. «потворні боввани», що, на думку нової влади, не мали ні історичної, ні художньої цінності [1, с. 119].

Крім того, радянська влада, розуміючи важливість ідеологічно-виховного моменту пам'яток, активізує вже на початку свого існування роботу зі спорудження нових об'єктів, які б презентували вже новий суспільний устрій і вшановували нові цінності.

Загалом, літо 1918 р. характеризується спробою радянської влади створити відповідні пам'ятники, які б символізували формування нового світосприйняття. РНК РРФСР своїми постановами та декретами визначає списки осіб (історичних діячів), яких необхідно було увічнити в пам'ятниках [1, с. 119].

У 1918 р. роботу зі збереження пам'яток здійснювали і місцеві органи самоврядування. 26 лютого 1918 р. Виконавчий комітет Рад Катеринославської губернії видав повітовим Радам розпорядження «Про заходи охорони творів старовини, мистецтва і науки». У документі висловлювалося занепокоєння тим, що внаслідок революційних подій відбувалося масове залишення поміщиками та великими землевласниками своїх садиб, багато з яких становили цінність в архітектурному сенсі. У деяких із них зберігалися цінні твори старовини, мистецтва й науки: друквані твори, рукописи, гравюри, малюнки,

карти, плани, моделі, барельєфи, статуї, монети. Повітовим Радам указувалося на те, що необхідно вжити енергійних заходів щодо збереження цих дорогоцінних творів, які згодом збагатять національне надбання [5, с. 137].

Таким чином, жорстка боротьба українських урядів Національно-демократичної революції 1917-1920 рр. супроводжувалася активною діяльністю по долученню народних мас на свій бік. У результаті цієї діяльності відбувалося формування означених складових української національної культури. При цьому революційні уряди використовували театральне, художнє, музичне мистецтво, літературу, освіту як дієвий інструмент ідеологічного впливу на народні маси. Агітаційна діяльність революційних урядів мала на меті формування нових принципів, духовних цінностей та пріоритетів національної культури української культури.

Кожен уряд у питанні розвитку української культури обрав для себе різні пріоритетні напрями. Так, Центральна Рада акцентувала на загальній українізації культури, уряд Гетьманату П. Скоропадського — на створенні культурно-освітніх закладів, розвиткові бібліотечної та музейної справи, а також театральному мистецтві. Політика Директорії спрямовувалася здебільшого на театральне, музичне мистецтво та кінематограф. А радянська влада відразу активізувала свою діяльність на монументальному мистецтві як дієвому інструменті ідеологічної пропаганди. З огляду на це, можна стверджувати, що кожний політичний режим намагався втілювати свої політичні плани за допомогою різних напрямів культури. Так, українізація Центральної Ради була покликана об'єднати широкі народні маси навколо національної ідеї; культурно-освітня діяльність Гетьманату мала на меті виховати нову українську інтелігенцію, зорієнтовану на культурний розвиток; зацікавленість Директорією театром та кінематографом пояснювалася видовищністю цих видів мистецтва, а тому їх можна було легко використовувати як інструменти для ідеологічного впливу. Таку ж думку поділяла й Радянська влада, але для її втілення обрала монументальне мистецтво.

З огляду на те, що питання культури було актуальним у політиці революційних урядів 1917-1920 рр. і кожен із них був зацікавлений у розвитку певних галузей культури, нагальною є проблема виявлення основних причин саме такого вибору. Подальші дослідження пов'язані із виявленням основних ідеологічних чинників, які впливали на визначення урядами напрямків культурної сфери для реалізації своїх політичних цілей.

Список літератури

1. Алексеев О. О. Формування пам'яткоохоронного законодавства в перші роки радянської влади (1917–1920 рр.) / О. О. Алексеев // Наукові праці

Розділ 1. Теорія та історія культури

- історичного факультету Запорізького національного університету / [гол. ред. Турченко Ф. Г.]. — Запоріжжя, 2009. — Вип. XXVII. — С. 117–120.
2. Богуславський О. В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / О. В. Богуславський. — К. : Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. — 20 с.
 3. Буравченко Д. А. Культурне життя за Директорії УНР: здобутки та втрати / Д. А. Буравченко // Симон Петлюра в історії та національній пам'яті: матеріали Всеукр. наук. конференції (20–22 травня 2009 р.) / Укр. ін-т нац. пам'яті, Ін-т історії України НАН України, Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка; відп. ред. В. Ф. Верстюк. — К. : Фоліант, 2009. — С. 127–140
 4. Відозва Української Центральної Ради до українського народу від 22 березня 1917 р. [Електронний ресурс] // Робітнича газета. — К. : 1917. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>. — Назва з екрана.
 5. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917–1920 рр.) / І. Д. Золотоверхий. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — 346 с.
 6. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України [Електронний ресурс]. — К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1. — Назва з екрана.
 7. Корінний М. М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. — К.: Україна, 2003. — 384 с.
 8. Олійник З.В. Національна політика більшовиків в Україні в 1917–1920 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / З. В. Олійник. — К. : Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. — 19 с.
 9. Осташко Т. С. Політика Гетьманату П. Скоропадського в галузі освіти та культури [Електронний ресурс] / Т. С. Осташко. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnuIu/Ief/2010-2011_16/Ostashko.pdf. — Назва з екрана.
 10. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. — К. : «АртЕк», 1998. — 728 с.
 11. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : монографія / Д. Ф. Розовик. — К., 2002. — 312 с.
 12. Україна в роки визрівання передумов і творення незалежної держави (1900–1920 рр.): Документи [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії України для студентів вузів / [Уклад.: Б. І. Білик, Л. В. Дячук, Я. С. Калакура та ін.]. — К. : ІСДО, 1993. — 376 с. — Режим доступу: <http://donklass.com/arhiv/histdisk/history.univ/history/ukrbooks/doc1900.html>. — Назва з екрана.
 13. Українська революція 1917–1920 рр. в листівках та газетах: Альбом [Електронний ресурс] / Держархів Сумської області ; [автор-упоряд.: Г. Іванущенко]. — Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня» видавництва «Козацький вал», 2005. — 85 с. — Режим доступу: <http://daso.sumu.u/>. — Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 11.03.2014 р.